

Lescar (p. 291). Això es prolonga cap al Sud en un curiós NL basc: *Banka* de la Vall de Baigorri < *Barka* < FABRICA, del qual vaig tractar en *Fo. Li. Va.* XII (1972), 314. En la vella documentació gascona p. p. Luchaire en el seu *Recueil* (S. XVII), hi ha 1 cas de *forja* a Bearn, dos de *forja* i 1 de *faurga* a Bigorra, a Baiona un de *faurga* i un de *fargue*, i a les Landres 1 *faurie*; una *Pageza de la Forgua*, bigordana, diverses vegades en el *Libre Vert de Benac* de 1406 (p. 71, etc.).

Una aplicació especial i curiosa de FABRICA és la que se'n va fer, podríem dir, per reducció i l'escala mínima: el dallaire porta una petita enclusa sempre a mà per tal d'esmolat la dalla picant-la allí damunt; com que és la mateixa activitat que practica el ferrer, si bé rebaixada a l'expressió mínima, també d'aquest modest aparell en van dir FABRICA: *hòrga*, -o, a la Vall d'Aran, però també a l'Alta Garona, Alts Pirineus, Gers i Tarn-e-Garona (*ALF*, 457; *TopHesp.* II, 130; Rohlfis, *Le Gc.*, § 274, p. 60; Elcock, *AORBB* VIII, 140; i per al tractament fonètic, Ronjat, *Gr. Ist. Prov.* I, 269); així mateix entra *las fargos* en aquest sentit en la zona de l'Alt Garona, al NE. de Tolosa i a Lavaur (Tarn) (HMeyer, *VKR* VI, 107), i fins al Roergue (Vayssier) i la costa girondina (Moureau).

Se n'havia estès l'àrea cap al Sud, a l'Alt Aragó, on ho deien en plural (incloent-hi alhora el martellet): *las fòrgas del dallador* (Bielsa), i castellanitzant-ho *as orgas* a Sallent, en les dues variants a Lanuza, mentre que a Panticosa, per influència de *dalla*, ho alteraven en *la dórğa* (1965-6); segons Elcock (*AORBB* VIII, 140) i Kuhn *ZRPh.* LV, 571) això s'estén a Torla, Fiscal i Biescas; i Casac. (*BDC* XXIV, s. v.) ho troba a Gistau, etc., i *fórğa* id. a Benasc (*BDC* VI, 24). En rossellonès el mot havia tingut aplicació semblant, però allí amb vocalisme català *fa*: *les fargues* a Aiguatèbia i a Font-rabiosa (1960) i en el parlar mixt de Montalbà (*ZRPh.* XLV, 248): i ja veig un testimoni d'aquesta *farga* en un doc. de 1385 (recollit en l'*InuLC*, s. v. *dall*). Altrement amb el vocalisme en *a* arriba el mot fins a l'alt-aragonès oriental: la *fargueta* a la Comuna de Gistau (Sin, 1965).

En efecte, en aragonès antic o oriental tenim formes semblants a les catalanes; avui diuen encara *una farga* a Bielsa, que em definiren «una fundició» (1965); i antigament hi trobem una variant de fonètica ben arcaica: «de illa *fráboca* de illo ferrero: una encluden, dos mallos grandes, unas forfices, duos folles», en un doc. de la fi del S. XI, inclòs en el *Cartulari* de Fanlo (p. 111); això d'una banda s'enllaça amb el cat. antic *fàbrega*, però d'altra banda ens mostra la transposició de la *r* i una labialització que fou potser la que conduí a l'evolució castellana *frauga* > *fragua*. Per a l'evolució del mot en el Migdia de França es poden consultar dos estudis: la nota «Fabrica» de Skok en *ZRPh.* XXXIII, 1909, 688-94 i P. Nauton «FABRICA, et -ICA en gallo-roman, d'après les toponymes *Faurie*, *Haurie*, *Fabrie*, *Faurie*» en *RLiR* XVIII, 201-51.

En forma sàvia se substantivà *fàbrica* (abreviació del ll. *ars fàbrica* 'art del fàber'), i ja no en data recent, però primer només amb caràcter més o menys abstrac-

te, i sobretot en usos vinculats a la construcció de grans estructures, el més sovint d'edificació [1507, Busa-N.; *AlcM*, 1588; «fabricatio, substructio; *fàbrica* feta de mà o paret seca; *fa. gran*: substructio insana», *DTo.*, i en particular la d'esglésies]; com a nom de l'establiment de fabricació industrial és cosa dels segles XVIII-XIX.³

L'adopció del substantiu fou ja precedida per la del verb *fabricar* que ja apareix algun cop (amb aplicació a la forja de metalls o l'edificació) en Llull i Metge, al metall en doc. mall. de 1360 [*AlcM*, s. v. *forjar*], i aviat sovint aplicat a forjar intel·lectualment o figuradament: «Maria --- / no hi ha per què / no sia exempta / puix fon la impremta / del ric segell, / en l'alt consell, / pur *fabricat*, / e après *forjat* / dins lo sant ventre», JRoig (*Spill*, 10808; semblantment v. 644). Modernament ha decaigut força l'ús aplicat a l'edificació, sense però quedar desusat en certes condicions de llenguatge conservador: «se hi *fabrican* algunes cases al principi del carrer, que estenen molt més a aquella població», B. de Maldà (*Excurs.*, p. 113). *Fabricació* [Lacav.]; *fabricador* [1416; *DTo.* 1647]; *fabricant* [Belv.]. *Fabril. Fabricuejar. Fabricuer* [*fabricer* 1806, *DAG.*].

Duplicats no cultes de *fabricar. Fargar* [*fargat*, *Organyà*, doc. de 1573, CaCandi, *MiscHiCat.* II, 90]; derivat molt menys descabdellat en cat. que en cast. i fr.; a la ratlla de l'aragonès, *fraugar* [-*guar*] s'aplica a la solidificació de certes matèries de fàbrica o de forja: a Açanui, al treball del ferrer («ya vols els tubos?»; preguntava el ferrer, «en quanto *fraugue* ya 'ls tindràs»); 'fer-se sòlid' a Alins de Llitàra: «el hormigón hay que dixà-lo *fraguá*» (1965). Molt més estès el substantiu agent, que de vegades és *farguer* [1371, citat supra per a *molina=farga*; «*farguer*: bonausus» en la llista dels «menestrals», OPou, *ThPu.*, 163] i més sovint *fargaire* [1381, citat supra a prop. de *farga*]: «*fargaires*» de la farga de Castellarnau (Capbreu de Cast., a. 1759, p. 87); al pagès que viu a la masia que havia estat la Farga de Vila-rodona de Gaià, encara li diuen «el *fargaire*» (1964).

Amb caràcter postverbal *gent de mala farga* [S. xv, dicc. Ag.], i el murriesc *farga* 'roba'; *fargall, fargo* (*AlcM*), però en un *fargandà* registrat per MGadea el nostre radical només ha entrat per contaminació amb una antiga pronúncia provincial del cast. *bolgazán* (ant. *folgazán*). Hi ha encreuaments locals entre els dos radicals *farg-* i *forj-*, entre els mots que tenen el sentit de 'malforjat': Gandesa *mal farjat* o *farjales* adj. «brut, deixat, mal fargat» (*Excursions* III, 103); *farjalot* «fargallón» men., en el Vocab. d'Hospitaler.

Forjar va entrar com a manlleu del fr. *forger* (FABRICARE) [doc. mall. de 1360, *AlcM*]; des del sentit propi metal·lúrgic passa a aviat a usos figurats (com el que he citat a prop. de *fabricar*, de Jaume Roig, o bé): «mil beurtajades / prou mal *forjades* / ---», *Spill* (v. 4632); «açò és una gran maldat, que haveu *forjada* segons vós farfeus», JoMartorell (Ag. II, 219); «*forjar*: cudo», OPou (*ThPu.*, 185); «En Pere, doncs, --- fins esforçant-se en rebutjar-les, se *forjava* il·lusions ---», Vi-